

Om het behoud van je ziel!

Meditatie ds. Gerard Rinsma zondag 12 februari 2017
(zesde zondag na epifanie)

Torahlezing: Deut. 30:15-30
Evangelielezing: Mattheüs 5:17-26

OVERWEGING

Gemeente van onze heer Jezus Christus, Lieve mensen.

Ik heb me werkelijk afgevraagd wat ik over deze Schriftlezing zou moeten zeggen; want Jezus legt zelf al uit wat hij bedoelt. Zo duidelijk, dat iedereen hem onmiddellijk begrijpt. Zo duidelijk ook, dat hij volgens de het evangelie van Mattheus, niets aan de geboden van Israël van Mozes wil veranderen, maar ze nog eens toespitst op de intentie van de wet; het gaat er niet om de uiterlijke naleving, maar om de innerlijke gerichtheid: je kunt je nog zo precies aan geboden gehouden, maar als je in je hart anders denkt, dan ben je eigenlijk al de wet aan het overtreden. Ik hoef u niet te vragen naar voorbeelden: in de drie weken sinds hij aan de macht is, heeft de nieuwe president van Amerika alle geboden, alle menselijke normen voor een goede omgang met elkaar overtreden.¹ Ik hoef u niet te vragen naar voorbeelden: in de politiek is elk middel om de ander kapot te maken geoorloofd tot en met fotoshappen toe.²

¹ Het wegwerpgebaar van Trump Arjen van Veelen 13 januari 2017

Het karakter van een leider verraadt zich niet zozeer door zijn veldslagen en grootste daden, maar veel meer door een 'een onbeduidende handeling, een woord of een grap' – aldus de Griekse biograaf Plutarchus, zo'n tweeduizend jaar geleden. Als hij woensdag had gekeken naar de persconferentie van Donald Trump, dan had hij vast gewezen op het wegwerpgebaartje waarmee de nieuwe president een journalist de mond snoerde.

Het gebeurde op een 'persconferentie' die meer leek op een hinderlaag voor kritische media. Trump loog als vanouds en suggereerde dat de pers die ongehoorzaam was geweest, daar de gevolgen van zal merken. Hij vergeleek de inlichtingendiensten intussen met nazi's. In de zaal zaten mensen die voor hem moesten klappen. Zuiver theater kortom van de Trump die we al kenden: die groot werd met leugens over Obama, die op beeld blufte over het aanranden van vrouwen, die de verkiezingen won met beloftes over deportaties – waarom zoekt de pers nog naar nieuw bewijs.

Maar nieuw was dat vinnige gebaartje. Het duurde nog geen halve seconde. Er zijn met moeite foto's van te vinden, maar je kunt de persconferentie terugkijken (rond minuut 59).

Het was een veegje waarmee hij een CNN-verslaggever in ongenade duwde. 'Not you!', zei Trump. Hij kneep er zijn ogen bij dicht en trok een vies gezicht. En vervolgens wees hij een bevriende journalist van Breitbart aan voor een vraag.

De beweging leek op een Tinder-swipe waarmee je een onaantrekkelijke persoon wegveegt. En tegelijk had het de lading van een duim waarmee keizers vroeger in de arena gladiatoren de dood in joegen.

Nu is het zo dat CNN als eerste had bericht over een rapport dat Trump zou belasten. En belangrijker: die berichtgeving was in de kern correct. Maar die context zou er niet toe moeten doen. Journalisten zijn niet heilig, maar geen mens verdient het om weggeveegd te worden.

Veel politieke leiders hebben handgebaren als handtekening (en een enkeling had een groet). Denk aan de vuist met duim er op van Bill Clinton. Of aan het diamantje dat Angela Merkel vaak met haar vingertoppen vormt. Daarmee zetten ze hun woorden kracht bij. Maar bij Trump is het andersom, zijn gebaren zijn de boodschap zelf en de woorden bijzaak.

² Thijs Niemantsverdriet 7 februari 2017 Geert Wilders (PVV) gaat met trucfoto hard en persoonlijk de campagne in. De lijsttrekker van de PVV zorgt met een faketteel voor een primeur in de campagne. 'Slachtoffer' Pechtold (D66) overweegt aangifte te doen.

De flirt met nepnieuws heeft nu ook de Nederlandse verkiezingscampagne bereikt. Op maandagochtend verstuurde PVV-leider Geert Wilders via Twitter een gemanipuleerd beeld van Alexander Pechtold. Op de 'foto' staat de D66-lijsttrekker tussen bebaarde moslims die borden omhoog houden met teksten als 'Sharia for the Netherlands'. „Pechtold demonstreert met Hamas-terroristen”, schreef Wilders erbij. „Is dit de volgende stap?”

Ik hoef u niet te vragen naar voorbeelden: sinds kort weten we dat ook de waarheid ondergeschikt is aan de leugen. En dan spreken we over alternative facts. Alternatieve waarheden.³

Aanleiding voor Wilders' tweet waren uitspraken van de Amsterdamse D66-wethouder Simone Kukenheim. Zij suggereerde dit weekend dat de hoofdstad zich zou moeten afscheiden van Nederland als Wilders premier wordt. Pechtold noemt Wilders' actie „onacceptabel” en „je reinste ophitselij”. Hij overweegt aangifte te doen. Volgens hem zou Wilders' tweet „mensen op verkeerde ideeën kunnen brengen”. Onlangs werd een man uit Groningen veroordeeld tot vier weken celstraf omdat hij Pechtold met de dood had bedreigd.

Nieuw was het gemanipuleerde plaatje dat Wilders verstuurd niet: Pechtold en de shariamannen circuleren al sinds 2009 op het internet. Wilders' tweet was ook zo geformuleerd dat hij het verwijt van nepnieuws zou kunnen ontkennen.

Toch is dit een opmerkelijk moment in de campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen: de leider van de grootste partij in de peilingen die onjuiste informatie op sociale media zet over een collega-lijsttrekker. Niet alleen heeft Wilders daarmee de campagne weer een slag harder en persoonlijker gemaakt. Zijn actie toont ook aan dat nepnieuws ook in de Nederlandse verkiezingscampagne een rol kan gaan spelen.

³ NRC 29 januari 2017 Waaron Trump zijn staf heel bewust onzin laat verkopen

Trump laat medewerkers doorzichtige leugens uitventen, schrijft econoom Tyler Cowen. Daarmee test hij hun loyaliteit en toont hij politieke tegenstanders dat ze er niet toe doen.

Tyler Cowen is columnist van Bloomberg View en hoogleraar economie aan de George Mason-universiteit. Terugkijkend was een van de opvallendste kenmerken in de eerste dagen van de regering-Trump de politieke inzet van leugens. Om te beginnen met de aantoonbaar onjuiste bewering van Donald Trumps perschef Sean Spicer dat Trump bij zijn inauguratie de grootste toeloop uit de Amerikaanse geschiedenis had getrokken. Hiermee rijst de vraag welk voordeel een leider denkt te behalen door zijn ondergeschikten zulke leugens te laten verkopen.

Ten eerste wil de leider overduidelijk het publiek misleiden en dit ook zijn medewerkers laten doen, ten dele omdat veel burgers zich toch niet in de feiten verdiepen. Maar dat is de voor de hand liggende verklaring; de waarheid gaat veel dieper.

Door van medewerkers te eisen dat ze niet de waarheid spreken, kan een leider hun onafhankelijke status ondergraven en daarmee ook hun status bij het publiek, de media en andere overheidsfunctionarissen. Zo worden deze mensen afhankelijker van de leider en zullen ze minder snel onafhankelijk tegen de bevelsstructuur in opstand komen. De bevordering van dergelijke leugenketens is een klassieke tactiek als een leider zijn ondergeschikten wantrouwt en verwacht hen ook in de toekomst te blijven wantrouwen.

De regering-Trump stuurt zijn aanhangers zelf loyaliteitssignalen door de bruggen naar andere groepen te verbranden.

Nog een reden om leugens te bevorderen zijn de loyaliteitsfilters, zoals economen deze weleens noemen. Als u wilt nagaan of iemand echt loyaal aan u is, vraag hem dan iets schandaligs of stompzinnigs te doen. Als ze tegenstribbelen, weet je meteen dat ze niet helemaal aan je kant staan. Ook dat is een eerste teken van wantrouwen binnen de heersende klik. Het maakt deel uit van hetzelfde wereldbeeld waarin president Trump zo sterk op zijn familieleden steunt.

In deze visie wordt de loyaliteit vooral vaak beproefd bij nieuwe medewerkers en aan het begin van het nieuwe bewind, als nog het minst over de neigingen van ondergeschikten bekend is. Trump hoeft niet per se te worden beschouwd als iemand die tal van ingewikkelde afwegingen maakt, want misschien volgt hij gewoon wel dezelfde tactieken die hij nuttig heeft bevonden in zijn eerdere zaken- en mediacarrière.

Trump's aanhangers stellen natuurlijk terecht dat vorige regeringen ook allerlei leugens vertelden, maar die waren wel van een andere aard. Zo kunnen we ons bijvoorbeeld onwaarheden in verschillende vormen voorstellen: onwaarheden van een hogere orde en onwaarheden van een lagere orde. De onwaarheden van een hogere orde associëren we met ambassadeurs en diplomaten. De ambassadeur zal niet zo snel het soort weerlegbare, flagrante leugens vertellen dat misschien tot verlegenheid zal leiden, maar wie altijd alleen de verklaringen van de ambassadeur hoort, krijgt geen goed inzicht in de feitelijke situatie. Ambassadeurs spreken meestal tegelijk tegen meer dan één publiek, het vergt veel context om de echte betekenis te achterhalen en als ze strikt letterlijk worden genomen (een vergissing), is het heel eenvoudig om in hun woorden veel misleiding aan te treffen. En ambassadeurs spreken vooral niet veel gevoelige waarheden uit.

Deze diplomatieke verklaringen zijn niet zozeer leugens, maar houden alleen heel indirect verband met de naakte, onverbloemde waarheid. Ambassadeurs en diplomaten stellen zich zo op, omdat ze streven naar een maximale speelruimte bij de handhaving van broze coalities met medestanders op de langere termijn. En het is alleen maar terecht om elke aantredende (en zittende) regering te verdenken van allerlei van dit soort 'leugens' – als dat het juiste woord is.

Waarom dan toch weer een uitleg en waarom toch weer een preek, als Jezus zelf al aan het preken is in dit evangelie van Mattheüs.

Ik heb een vermoeden dat heel veel preken over deze schriftlezing; over de bergrede, eigenlijk een andere doel hebben. Niet om nog eens de wet voor te schrijven, maar om er onderuit te komen en soms om hem zelfs te kunnen ontduiken door hem buiten werking te stellen. Meestal met behulp van de apostel Paulus, die onomwonden zegt dat de wet niet meer geldt⁴, of met het evangelie van Johannes, waarin Jezus zegt dat nu het tijdperk van de genade is aangebroken.⁵

Hans Küng onderscheidt zelfs vijf manieren om de geldigheid van de bergrede te beperken:⁶ de vroegere katholieke opvatting waarin de 10 geboden en waren voor het gewone volk en de bergrede voor de

Dat is bovenal een strategie om resultaten te boeken en deze eerste honderd dagen worden een spektakelstuk. Deze leugens van een hogere orde zijn niet de stijl van Trump en veel van zijn aanhangers zien hem daarom met enig recht als iemand die bereid is om belangrijke waarheden uit te spreken. Als de tegenstanders van Trump deze werkelijkheid niet beseffen en zij de sociologische verschillen tussen uiteenlopende soorten misleiding niet inzien, zullen ze zijn aantrekkingskracht onderschatten en hooghartig onderschatten hoezeer zij ook zelf door het publiek worden gewantrouwd.

Trump is gespecialiseerd in leugens van een lagere orde, meestal van het onverholen soort, namelijk de bewering 'x' als overduidelijk 'niet-x' het geval is. Dit zijn uitingen van macht en signalen dat aan de mening van de gevestigde media en politieke tegenstanders zal worden voorbijgegaan. De leugen moet als meer dan alleen de leugen worden opgevat. Ten eerste voelen veel Amerikanen, vooral veel Trump-aanhangers, zich meer op hun gemak bij deze stijl dan bij de 'chiquere' leugens die ze van de gevestigde orde menen te horen. Ten tweede is aansluiting bij de Trump-coalitie voor marginale buitenstaanders kostbaarder geworden en zullen verstokte tegenstanders niet zo snel meer aan de Trump-coalitie voorbijgaan. Met andere woorden: de regering-Trump stuurt zijn aanhangers zelf loyaliteitssignalen door de bruggen naar andere groepen te verbranden.

Deze leugens van een lagere status zijn ook een kortetermijnstrategie. Ze staan voor de overtuiging dat er vrij snel veel kan worden doorgedrukt, mede dankzij een zekere vertroebeling van de waarheid, en dat de geloofwaardigheid op lange termijn niet behouden hoeft te blijven. Zodra we zijn bekomen van ons verwijt aan Trump vanwege al zijn wandaden, loont het de moeite om even ongerust te beseffen dat hij daar misschien wel gelijk in heeft.

Het algemene beeld is daarom: de regering-Trump heeft geen vertrouwen in de eigen medewerkers of de eigen achterban en scheidt een situatie waarin dit gebrek aan vertrouwen wederzijds is. Dat is bovenal een strategie om resultaten te boeken en deze eerste honderd dagen worden een spektakelstuk.

⁴ Romans 4:13-16 Want niet door de wet had Abraham of zijn nageslacht de belofte, dat hij een erfgenaam der wereld zou zijn, maar door gerechtigheid des geloofs. Want indien zij, die het van de wet verwachten, erfgenamen zijn, dan is het geloof zonder inhoud en de belofte zonder gevolg. De wet immers bewerkt toorn; waar echter geen wet is, is ook geen overtreding. Daarom is het (alles) uit geloof, opdat het zou zijn naar genade, en dus de belofte zou gelden voor al het nageslacht, niet alleen voor wie uit de wet, maar ook voor wie uit het geloof van Abraham zijn, die de vader van ons allen is.

Romans 10:4 4 Want Christus is het einde der wet, tot gerechtigheid voor een ieder, die gelooft.

Galatians 2:16-19 Wetende, dat de mens niet gerechtvaardigd wordt uit werken der wet, maar door het geloof in Christus Jezus, zijn ook zelf tot het geloof in Christus Jezus gekomen, om gerechtvaardigd te worden uit het geloof in Christus en niet uit werken der wet. Want uit werken der wet zal geen vlees gerechtvaardigd worden.

¹⁷ Maar indien wij, trachtende in Christus gerechtvaardigd te worden, ook zelf zijn gebleken zondaars te zijn, staat Christus dan in dienst der zonde? Volstrekt niet. ¹⁸ Immers, indien ik hetgeen ik afgebroken heb, weder opbouw, bewijs ik daardoor, dat ik zelf een overtreder ben. ¹⁹ Want ik ben door de wet voor de wet gestorven om voor God te leven.

⁵ John 1:17 17 want de wet is door Mozes gegeven, de genade en de waarheid zijn door Jezus Christus gekomen.

⁶ Hans Küng, Christen zijn, pagina 220- 221

monniken; Luther, zelf een monnik, gaf een totaal andere uitleg en meende in het spoor van Paulus dat de woorden van Jezus louter bedoeld waren om ons aan te klagen vanwege tekortkomingen en feilen.⁷ Die gedachte heeft in onze kerk diep wortel gevat; en wij zijn de woorden van Jezus: gij zult volmaakt zijn⁸, gaan lezen als: gij zult perfect zijn. En u begrijpt en weet uit eigen ervaring: nobody's perfect.

De filosoof Kant redeneerde precies de andere kant op en meende dat het enkel alleen om de intentie ging. Als de bedoeling goed was, maakte het niet meer uit wat het resultaat was; nou we weten, dat je met beste bedoelingen enorm veel schade kunt aanrichten. En dan had je Tolstoj, die in de woorden van Jezus een blauwdruk zag voor een nieuwe maatschappij en ten slotte Albert Schweitzer, die de woorden van Jezus beschouwde als een tijdelijke maatregel tot het koninkrijk zou zijn aangebroken.

Maar misschien moeten we eerst vragen wat de aanleiding is geweest; waarop Jezus heeft gereageerd; en wat voor Mattheüs de reden is geweest om juist deze woorden van Jezus voorop te zetten. Ik vermoed, dat Jezus een zelfde houding heeft gesignaleerd als onlangs Trouwjournalist Stevo Akkerman. In zijn boekje: "het klopt wel, maar het deugt niet", vraagt hij zich af, waar de professionele moraal is gebleven⁹ en citeert daarbij Joris Luyendijk, die op zijn beurt in zijn boek: 'het kan niet waar zijn' zegt, dat de professionele moraal uitgeschakeld is en de bankenwereld in een amoreel universum terechtgekomen is.¹⁰ Als

⁷ Romans 5:20-21 Maar de wet is er bijgekomen, zodat de overtreding toenam; waar evenwel de zonde toenam, is de genade meer dan overvloedig geworden, 21 opdat, gelijk de zonde als koning heerste in de dood, zo ook de genade zou heersen door rechtvaardigheid ten eeuwig en ewig leven door Jezus Christus, onze Here.

⁸ Matthew 5:47-48 47 En indien gij alleen uw broeders groet, waarin doet gij meer dan het gewone? Doen ook de heidenen niet hetzelfde? 48 Gij dan zult volmaakt zijn, gelijk uw hemelse Vader volmaakt is.

⁹ Stevo Akkerman : het klopt wel, maar het deugt niet, pagina 13

¹⁰ Stevo Akkerman : het klopt wel, maar het deugt niet, pagina 23 interview Joris Luyendijk idem, pg. 23 vv.

De grote banken leggen niet graag rekenschap af —pun intended - en opereren bij voorkeur met hun rug naar de samenleving toe. Dat is wellicht gegroeid vanuit de traditie van vertrouwelijkheid die het bankieren eigen is. Het zal voor bankiers ook te maken hebben met het gegeven dat ze werken in een sector die zichzelf ongelooflijk belangrijk vindt en zich tegelijkertijd gewantrouwd weet. En wie weet, misschien speelt er ook wel wat gene en schaamte mee, alsmede de behoefte om sommige zaken onbesproken te laten.

Maar de autistische wijze waarop de banken zich ook na 2008 zijn blijven gedragen, toont aan dat de crisis meer was dan een kwestie van giftige leningen. Er volgden nieuwe affaires — rond de Libor-rentetarieven, de beloningen, de niet-deugende derivaten voor mkb'ers — en de banken wekten steeds de indruk zich onbegrepen en ondergewaardeerd te voelen.

Als een boek over hun sector wekenlang op nummer 1 in de Boeken Top tien staat (Luyendijks Dit kan niet waar zijn) kruipen de verantwoordelijken in hun schulp, in plaats van het gesprek of de confrontatie aan te gaan. Uiteindelijk was alleen Wiebe Draijer, top-man van de Rabo-bank, bereid de degens te kruipen met de auteur, maar Draijer kon zich dan ook koesteren in de genade van de Spätgeburt, om Helmut Kohl te parafraseren: hij trad pas

aan in 2014, toen de grootste ongelukken al achter de rug waren. Draijer betoogde, blijkens een verslag in NRC Handelsblad (21 mei 2016), dat er veel was veranderd. Hij sprak over verhoogde financiële buffers, aangescherpte controles, stapjes in het herstel van vertrouwen. Maar Luyendijk wilde het eigenlijk ergens anders over hebben: over de cultuur bij de banken. 'Die is niet veranderd', zei hij.

Als Luyendijk daar gelijk in heeft, en dat lijkt me nauwelijks aanvechtbaar, dan is dit de vraag waar het om draait: wat is het dat de banken ertoe brengt producten te verzinnen waar niemand beter van wordt, behalve zichzelf? Als dat inderdaad een kwestie van cultuur is, waar komt die cultuur dan vandaan? En hoe verhoudt die zich tot de algemene cultuur in Nederland of in wat we de westerse wereld plegen te noemen? Hoe vervreemd de financiële sector ook is van de rest van de maatschappij, het zou heel wonderlijk zijn als er geen dwarsverbanden waren, geen onderstroom, geen collectief onbewuste om met Jung te spreken, waar niet alleen de bankiers uit putten, maar de hele samenleving.

Hierover heb ik uitgebreid gesproken met Luyendijk, die overweldigend veel reacties kreeg na het verschijnen van zijn boek. Het is duidelijk dat zijn relaas over the City iets vertelt dat verder reikt dan het financiële centrum van Londen. Ook in andere maatschappelijke sectoren, zo vertellen lezers hem, is de waarde van het werk uit het zicht verdwenen en vervangen door meetbare doelen, cijfermatige output, rendementen, targets.

'Neem de publieke omroep, zegt Luyendijk. Voorheen luidde de opdracht aan een programmamaker: volg wat er gaande is in de wereld en maak daarover een uur goede televisie. Nu: je moet 17 procent binnenhalen van de mensen in de leeftijdscategorie van 25 tot 40 jaar in het tijdslot van 21.05 tot 22.00 uur. En dat is dan de publieke omroep. Maar wanneer hebben we daarvoor gekozen? Wanneer hebben we in verkiezingen gezegd dat we deze amorele koers willen volgen?'

In veel gevallen, en dat is tegelijkertijd het indirecte antwoord op zijn eigen vraag, functioneren mensen vakmatig gewoon zonder moraal, constateert Luyendijk. 'Dan zijn ze conformistisch en staan ze liever niet stil bij dit soort kwesties: Anderen compartiseren het: in hun persoonlijk leven maken ze wel degelijk morele keuzes, maar in hun werk schakelen ze die functie uit, daar gelden andere regels en wetten. Ik heb in the City mensen ontmoet die diep religieus waren, maar de waarden van hun kerk, synagoge of moskee volledig buiten beschouwing lieten bij hun professionele handelen. Dan waren ze bij wijze van spreken soldaten, dan droegen ze een bankiersuniform en deden ze dingen die ze anders nooit zouden doen.

Hoe is dat te verldaren? Hypocrisie is altijd een optie — laat wie op dit gebied zonder zonde is, de eerste steen werpen. Maar als we onderzoeken welke mechanismen in het spel zijn bij wat zich om ons heen voltrekt en waar wijzelf maar al te vaak deel van zijn, dan zou wel eens kunnen blijken dat onze alledaagse hypocrisie is ingebed in een denksysteem dat een alibi verschaft aan talloze ondeugden. Zolang iets de economie dient — groei, koopkracht, werkgelegenheid, wie kan daar tegen zijn? — is alles goed, of althans niet verkeerd.

Luyendijk wijst op een uitspraak van topman Lloyd Blankfein van Goldman Sachs, die in 2009 over de rol van de banken zei: 'We're doing God's work. Iemand moet de zwakke dieren opruimen. Het klinische, amorele handelen krijgt hier een morele betekenis in het licht van het uiteindelijke doel, en dat is een financieel doel. Het gouden kalf is God geworden.

Bij mensen als Blankfein vindt de echte botsing tussen de wezenlijke waarden van onze tijd plaats, aldus Luyendijk. 'Buitenstaanders zien dat het amorele systeem leidt tot immorele uitkomsten, maar de bankiers hebben tijdens hun studie economie, zeker als dat aan een Angelsaksische topuniversiteit was, geleerd dat het resultaat van hun werk toch moreel is, omdat het bijdraagt aan economische groei. En dat is waar het allemaal om draait. Dat is hun dogma. Daarin zijn ze heel kwetsbaar, want als dat dogma niet klopt, als het leven niet draait om het vergaren van almaar meer spullen, dan vervalt de hele rechtvaardiging van hun amorele systeem:

We raken hier al snel verzeild in de kwestie of dit amorele systeem in zichzelf niet al immoreel is — dat is meer dan een semantische kwestie, denk ik — maar feit is dat men in de financiële sector zelf graag vasthoudt aan het idee in een 'amorele' context te opereren.

Een bedrijf heeft geen moraal', zei voormalig ABN Amro-topman Rijkman Groenink in NRC Handelsblad (18 juli 2015). Voor de mensen die binnen zo'n cultuur moeten werken, betekent dat dat ze een deel van hun zijn moeten uitschakelen — en dat geldt, zoals gezegd, niet alleen binnen de financiële sector. Supermarkten knippen leveranciers af, kranten betalen freelancers onvoldoende, scholen zetten in op hoge uitstroomcijfers, zorginstellingen hanteren de stopwatch — en degenen die dit alles moeten uitvoeren, hebben waarschijnlijk het gevoel dat ze geen keuze hebben. Het is niet dat ze denken dat ze goed bezig zijn, maar ze zitten

Luyendijk vertelt over een man in Terneuzen die ooit leraar was geworden omdat hij kinderen iets mee wilde geven. Hij begon op een school met negentien leerlingen, waar hij op de fiets naar toe ging, maar die school is opgeheven en nu is hij dagelijks een uur aan het carpoolen met drie collega's om in Middelburg les te geven op een school van 2500 man. Iedere ochtend komen ze schuimend van ergernis uit de auto en vragen zich af. Wie wilde dit? Wanneer is hiervoor gekozen? Zo'n leerkracht is machteloos. De inrichting van zijn werk ligt grotendeels in handen van anderen, en dat zijn niet per se mensen die zelf ooit voor de klas hebben gestaan.

Daarachter ligt een fundamentele vraag, zegt Luyendijk. (Vormen wij een gemeenschap waarin we ook kunnen spreken over dingen als kwaliteit, schoonheid en rechtvaardigheid, of zijn wij puur een arena van productie en

hij bij lezingen in het land dit vertelt, dan blijkt dat mensen dat in hun eigen sector herkennen. Ik ontmoette heel gewone mensen die zeggen: in mijn ziekenhuis gaat net zo; of op school of in mijn bedrijf. 'Neem de publieke omroep, zegt Luyendijk. Voorheen luidde de opdracht aan een programmamaker: volg wat er gaande is in de wereld en maak daarover een uur goede televisie. Nu: je moet 17 procent binnenhalen van de mensen in de leeftijdscategorie van 25 tot 40 jaar in het tijdslot van 21.05 tot 22.00 uur. En dat is dan de publieke omroep. Maar wanneer hebben we daarvoor gekozen? Wanneer hebben we in verkiezingen gezegd dat we deze amorele koers willen volgen?'

Afgelopen woensdag gaf historicus Jona Lendering daar nog een voorbeeld van. Hoe gerenommeerde auteurs door de boeken branche opgejaagd worden om elk jaar een bestseller te schrijven. Hij noemde het laatste boek van Fik Meijer over Jezus, en het laatste boek van Maarten van Rossum over de ondergang van Rome. Beide schrijvers hadden volgens hem hun wetenschap-pelijke integriteit opgeofferd aan die economische druk en boeken geprodu-ceerd, die zo in het vuur konden. In veel gevallen, en dat is tegelijkertijd het indirecte antwoord op zijn eigen vraag, functioneren mensen vakmatig gewoon zonder moraal,

consumptie? Het probleem is dat de moraal verdacht is geworden. Er wordt nog maar over een ding gemoraliseerd en dat is dat we vooral niet mogen moraliseren. Maar de afwezigheid van het gesprek over wie we willen zijn, leidt tot versplintering:

De politiek, toch bij uitstek het forum om het gesprek te voeren over gemeenschappelijke dan wel botsende waarden, laat het hier afweten, vindt Luyendijk. Vooral bij de middenpartijen, die willen besturen en niet te veel preken, mist men volgens hem 'het begrippenapparaat om over dergelijke zaken te spreken. Degenen die er wel gevoel voor hebben, vormen een minderheid binnen hun eigen partij. Mensen in de politiek zijn net zo gefrustreerd als het publiek bij mijn lezingen, maar ze komen er bij hun partij niet meer tussen. Ze worden niet uitgenodigd door de praatprogramma's en de Haagse journalistiek laat hen links liggen, want die opereert ook in een amoreel kader. Het is beter voor de kijkcijfers als je met een microfoon heen en weer rent tussen ruziënde mensen, dan dat je probeert uit te leggen hoe ons zorgsysteem in elkaar zit:

Waar moet een gesecculariseerde en geïndividualiseerde samenleving gezamenlijke waarden vandaan halen? Dat is een goede vraag', erkent Luyendijk. Zelf valt hij terug op het klassieke 'Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doet dat ook een ander niet. 'In het amorele systeem vraagt niemand zich af of hij zelf het derivaat zou kopen dat hij anderen aanbiedt. Zolang het maar mag van de wet.'

Het opmerkelijke is dat Luyendijk bij zijn gesprekspartners in Londen, die allemaal op basis van anonimiteit met hem spraken, wel degelijk stuitte op het vermogen tot introspectie. Sommigen noemden hun werk soul-destroying — het vernietigde hun ziel. Dat duidt toch op een besef van het immateriële, iets wat de aandelenkoers overstijgt. Luyendijk: 'Dat is zo. Het interessante is: probeer een ziel maar eens in een target te vangen: Dit raakt aan het taboe op de dood dat volgens Luyendijk in the City bestaat. De mensen die hier werken gaan de vraag uit de weg hoe ze de beperkte jaren van hun leven willen besteden, omdat ze aanvoelen dat het antwoord hen in moeilijkheden zou brengen. Dan doen ze liever alsof ze onsterfelijk zijn, alsof er altijd een later is. 'En dan is de cirkel rond. Want ze kijken op een amorele wijze naar hun eigen leven. Ze brengen de kwaliteit van hun bestaan terug tot meetbare kenmerken. Targets. Salaris, bonus, huffs, auto.

En bijna allemaal zeggen ze: dit is maar tijdelijk, straks ga ik een documentaire maken, een NGO beginnen, een zaak opzetten, een boek schrijven. Daarom zeg ik: we moeten ze knuffelen, want ze leiden tragische levens.

constateert Luyendijk. 'Dan zijn ze conformistisch en staan ze liever niet stil bij dit soort kwesties: anderen compartiseren het: in hun persoonlijk leven maken ze wel degelijk morele keuzes, maar in hun werk schakelen ze die functie uit, daar gelden andere regels en wetten. 'Ik heb in the City mensen ontmoet die diep religieus waren, maar de waarden van hun kerk, synagoge of moskee volledig buiten beschouwing lieten bij hun professionele handelen. Dan waren ze bij wijze van spreken soldaten, dan droegen ze een bankiersuniform en deden ze dingen die ze anders nooit zouden doen. '

Op de vraag van Akkerman hoe dat te verklaren is, verwijst Luyendijk naar een uitspraak van topman Lloyd Blankfein van Goldman Sachs, die in 2009 over de rol van de banken zei: 'We're doing God's work.' Iemand moet de zwakke dieren opruimen. Het klinische, amorele handelen krijgt hier een morele betekenis in het licht van het uiteindelijke doel, en dat is een financieel doel. Het gouden kalf is God geworden.

Bij mensen als Blankfein vindt de echte botsing tussen de wezenlijke waarden van onze tijd plaats, aldus Luyendijk. 'Buitenstaanders zien dat het amorele systeem leidt tot immorele uitkomsten, maar de bankiers hebben tijdens hun studie economie, zeker als dat aan een Angelsaksische topuniversiteit was, geleerd dat het resultaat van hun werk toch moreel is, omdat het bijdraagt aan economische groei. En dat is waar het allemaal om draait. Dat is hun dogma. Daarin zijn ze heel kwetsbaar, want als dat dogma niet klopt, als het leven niet draait om het vergaren van almaar meer spullen, dan vervalt de hele rechtvaardiging van hun amorele systeem.'

Maar ook in andere maatschappelijke sectoren, zo vertellen lezers hem, is de waarde van het werk uit het zicht verdwenen en vervangen door meet-bare doelen, cijfermatige output, rendementen, targets.'

Toen ik dit las, werd ik bezorgd. Want dit is de wereld waarin we leven en het kon wel eens zijn dat veel onvrede, onbehagen voortkomt uit het gevoel dat de belangrijkste menselijke waarden door de economie worden uitgehold. Zoals filosoof Paul van Tongeren stelt: in geld kun je alles uitdrukken. Dat wil zeggen: tot op zekere hoogte. Wat niet in geld uitgedrukt kan worden, dat verdwijnt.¹¹ Of zoals ooit Lucebert schreef: alles van waarde is weerloos.

¹¹ Stefan Ackermans, het klopt wel maar het deugt niet, pg. 28

Maar daarachter ligt een fundamentele vraag, zegt Luyendijk. Vormen wij een gemeenschap waarin we ook kunnen spreken over dingen als kwaliteit, schoonheid en rechtvaardigheid, of zijn wij puur een arena van productie en consumptie? Het probleem is dat de moraal verdacht is geworden. Er wordt nog maar over één ding gemoraliseerd en dat is dat we vooral niet mogen moraliseren.” En daarmee is de rol van de kerk met al zijn kennis over moraal, daarmee is de joods-christelijke traditie met zijn gulden leefregels, daarmee is de bijbel met zijn richtlijnen voor een rechtvaardige samenleving buiten spel gezet. Kerken worden domweg genegeerd. Vanwege die huiver om iemand anders de wet voor te schrijven.

Maar precies dat is wat Jezus in de bergrede doet. Het woord God neemt hij niet in de mond, maar des te meer is zijn blik op de mensen van zijn tijd gericht. En als hij ziet dat mensen zuchten onder alle regels, die hen worden opgelegd: Kom naar mij, jullie die vermoeid zijn en onder lasten gebukt gaan, dan zal ik jullie rust geven. Neem mijn juk op je en leer van mij, want ik ben zachtmoedig en nederig van hart. Dan zullen jullie werkelijk rust vinden, want mijn juk is zacht en mijn last is licht.’¹² Maar direct daarop zal het Jezus dat duidelijk maken, door een schoolvoorbeeld van burgerlijke, religieuze ongehoorzaamheid te sanctioneren. Zijn leerlingen lopen dan door de korenvelden en beginnen op sabbat aren te plukken en die te eten. Als hij daar op aangesproken wordt, vaart hij tegen de farizeeën uit: Als u begrepen had wat bedoeld wordt met: “Barmhartigheid wil ik, geen offers,” dan zou u geen onschuldigen hebben veroordeeld. Want de Mensenzoon is heer en meester over de sabbat.’

Waarmee hij zegt: ik ben gekomen om de Wet en de Profeten tot vervulling te brengen. Begrijp me niet verkeerd: ik ben niet gekomen om ze af te schaffen, maar om ze terug te brengen naar hun intentie. In onze tijd zou hij dat als volgt zeggen: ik leg jullie geen zware targets op, ik reken niemand af op te hoog gestelde doelen. Ik leg jullie gedrag niet vast in voorgeschreven codes en protocollen.

Maar ik wil terug naar de kern van je werk, je handelen van waarmee je

¹² De bijbel in gewone taal maakt daar een enorme uitgljider. Er staat in het Grieks (ο[τι prau<j eivmi kai. tapeino.] th/| kardi,a| (Hoe zij tot de vertaling komen van : Je moet vriendelijk zijn, net als ik, en jezelf niet het belangrijkste vinden.” is mij een raadsel.’

ooit aan dit werk ben begonnen. Je roeping.

Want amoreel handelen, ook al is het juridisch nog zo waterdicht en worden alle regels stipt uitgevoerd, vernietigt uiteindelijk je ziel.¹³

Probeer maar eens een ziel in een target te vangen zegt Luyendijk, dat gaat je niet lukken.

Zoals woede, haat en wrok je ziel vergiftigen, zo kan je ziel sterven, als je niet meer mens mag zijn, maar enkel ...

Kies daarom voor het leven! adviseert Mozes de Israëlieten, in een hartstochtelijk pleidooi aan het einde van zijn eigen leven. Het lijkt een overbodige oproep. Wie zou niet voor het leven kiezen?

Maar Mozes stelt niet hen de vraag: hoe wil je leven? Maar gaat nog een stap verder. Hij vraagt: wil je überhaupt leven? Of kies je voor de dood?

Voor een goed begrip: Mozes bedoelt daarmee niet onze biologische dood. 'Dood' is in het Eerste Testament niet de aanduiding voor 'overleden', maar dóód zijn is als verdoofd zijn, ontoegankelijk, doelloos en onvindbaar. Dat is óók een manier van leven. Dat is een manier van leven die eigenlijk levenloos is. Of kies je voor een leven van menselijke kwaliteit en waardigheid?

Om werkelijk te leven, dat wil zeggen: leven binnen het verbond met de Eeuwige, zijn er leefregels. De wetten uit de tora willen hierbij tot hulp zijn.¹⁴ Die woorden en leefregels zijn zó voortdurende confrontaties met het feit dat je iets wél of niet kan doen. Ze confronteren een mens met de manier waaróp je de dingen doet, die op je pad komen, de keuzes waar je voor gesteld wordt. In deze Deuteronomium-tekst brengt Mozes al die richting-wijzers terug tot de hamvraag: kies je voor het leven of voor de dood? Voor geluk of ongeluk, voor vloek of zegen? Voor vernietiging of behoud van je ziel? Amen.

¹³ Sommigen noemden hun werk soul-destroying — het vernietigde hun ziel. Dat duidt toch op een besef van het immateriële, iets wat de aandelenkoers overstijgt. Luyendijk: 'Dat is zo. Het interessante is: probeer een ziel maar eens in een target te vangen:

¹⁴ Maar die leefregels om als Gods volk te leven moeten weer ingeprent worden. Zo gaat het boek Deuteronomium eigenlijk over een tweede verbond, dat op de vlakte van Moab gesloten werd, en vormt zo een aanvulling op de Tien Woorden. Een keuze moet telkens worden waargemaakt.